

NASLOV ORIGINALA:

PATRIARCHA and Other Political Works of Sir Robert Filmer,
Edited from the original sources and with Introduction by Peter Laslett,
Oxford: Basil Blackwell, 1949.

John Locke, TWO TREATISES OF GOVERNMENT,
A critical edition with an Introduction and apparatus criticus by Peter Laslett,
Cambridge: at the University Press, 1960.

John Locke, A LETTER CONCERNING TOLERANTION,
Latin and English text revised and edited with variants and an Introduction by
Mario Montuori, The Hague: Martinus Nijhoff, 1963.

Preveli
Kosta Čavoški
Nazifa Savčić

Predgovor
Kosta Čavoški

Copyright © 2002 za ovo izdanje
Utopija — Beograd

Džon Lok

Dve rasprave o vladi

*kojima prethodi „Patriarcha” ser Roberta Filmera,
a sledi „Pismo o toleranciji” Džona Loka*

UTOPIJA
Beograd – 2002.

na zemlji nemaju nikakve apelacije protiv neke nepravde koju im on može naneti, onda su oni skloni da za sebe smatraju da su u prirodnom stanju u odnosu na njega, i žele da se što je moguće pre postaraju da imaju *onu sigurnost i bezbednost u građanskom društvu* zbog kojih je ono prvobitno bilo uspostavljeno i zbog čega su jedino i stupili u njega. I premda je možda prvobitno — kao što će posle ovoga biti iscrpnije pokazano u narednom delu ove rasprave¹⁵ — neki dobar i izvrstan čovek, zadobivši prvenstvo među ostalima, uživao ovo poštovanje, koje je ukazivano njegovoj dobroti i vrlini kao jednoj vrsti prirodnog autoriteta, te mu je prećutnom saglasnošću zapala u ruke vrhovna uprava da presuđuje u njihovim razmiricama, bez ikakvog drugog jemstva već sa uverenjem koje su imali u njegovo poštenje i mudrost; ipak, kada je vreme, dajući autoritet i — kao što neki ljudi žele da nas uvere — svetost običajima koje je započela nehajna i neočekivana prostodušnost prvih vekova, dalo naslednike drugoga kova, ljudi, uvidevši da njihova svojina nije bezbedna pod vladom kao što je nekada bila, — budući da vlada nema neki drugi cilj osim očuvanja svojine¹⁶ — nisu mogli da budu sigurni ni bez briga, *ni ti da za sebe smatraju da su u građanskom društvu*, dok zakonodavna vlast nije bila predata kolektivnim telima ljudi, nazovi ih senatom, parlamentom ili kako ti drago.* Tako je svaki pojedini čovek postao podanik, jednako sa drugim najsiromašnijim ljudima, prema onim zakonima koje je, kao deo zakonodavnog tela, sam ustanovio; niti bi iko mogao da svojom sopstvenom vlašću izbegne silu zakona kada je jednom donet, niti da polaganjem nekog prava na nadmoćnost zahteva izuzimanje, čime bi dopustio svoje vlastite pogreške ili pogreške nekog od svojih potčinjenih. *Nijedan čovek u građanskom društvu ne može da bude izuzet od njegovih zakona.*** Jer, ako bi svaki čovek mogao da čini ono što smatra da je prikladno i ukoliko na zemlji ne bi bilo nikakve apelacije radi naknade ili sigurnosti od svake nepravde koju će on učiniti, onda postavljam pitanje: zar on nije još u prirodnom stanju, pa stoga ne može da bude *nikakav deo ili član tog građanskog društva*; sem ako neko neće reći da su prirodno stanje i građansko društvo jedno te isto; a ja još nikada nisam našao nekoga tako velikog pokrovitelja anarhije da to tvrdi.

* »Prvobitno, kada je neka određena vrsta vladavine bila jednom ustanovljena, verovatno tom prilikom ništa dalje nije pomišljano o načinu vladanja, već je sve bilo prepusteno mudrosti i razboritosti onih koji su trebalo da vladaju, dok iskustvom nisu došli do toga da je sve ovo veoma nepodesno, tako da je stvar koju su izumeli kao lek odista samo proširila ranu koju je trebalo da izleči. Oni su videli da je *življenjem po volji jednog čoveka nastao uzrok svake ljudske bede*. Ovo ih je prisililo da pristanu na zakone u kojima su svi ljudi mogli unapred da vide svoju dužnost i da saznaju kazne za njihovo kršenje« (Huker, *Ecc. Pol.* lib. 1. sect. 10).

** »Pošto je građanski zakon akt celog političkog tela, on stoga vlada svakim pojedinačnim delom istoga tela« (Huker, *ibid.*).

¹⁵ Po svoj prilici misli se na glavu XIV, naročito na § 162.

¹⁶ Ovo je jedna od Lokovih najizrazitijih tvrdnji da je cilj građanske vlade očuvanje svojine.

Glava VIII

O POČETKU POLITIČKIH DRUŠTAVA

95. Pošto su ljudi, kao što je rečeno, po prirodi svi slobodni, jednaki i nezavisni, niko ne može da bude lišen svoje imovine i potčinjen političkoj vlasti drugoga bez vlastite *saglasnosti*. Jedini način kojim neko lišava sebe svoje prirodne slobode i *stavlja okove građanskog društva* predstavlja saglašavanje sa drugim ljudima da se združe i ujedine u zajednicu kako bi ugodno, bezbedno i miroljubivo živeli zajedno i sa sigurnošću uživali vlastitu svojinu i imali veću bezbednost od napada onih koji toj zajednici ne pripadaju. Bilo koji broj ljudi može ovo da čini, jer to ne povređuje slobodu ostalih; oni su ostavljeni onako kako su bili u slobodi prirodnog stanja. Kada se nekoliko ljudi na ovaj način *saglasni da stvori jednu zajednicu* ili vladu, oni se time odmah sjedinjuju i čine *jedno političko telo* u kome *većina* ima pravo da dela i odlučuje za ostale.
96. Jer, kada se izvestan broj ljudi pojedinačno saglasi da stvore *zajednicu*, oni su time od ove *zajednice* napravili telo sa vlašću da dela kao jedno telo, samo voljom i određenjem *većine*. Jer, pošto je ono što dela neka zajednica samo saglasnost njenih pojedinaca i kako je to neophodno za ono što je jedno telo da bi se kretalo u jednom pravcu, onda je nužno da ovo telo ide onim putem kuda ga vodi veća sila, koju predstavlja *saglasnost većine*; inače, ne bi bilo moguće da ono dela ili i dalje da ostane jedno telo, *jedna zajednica*, što je pristankom svakog pojedinca koji se sjedinio u njoj saglašeno da ono treba da bude; i tako je svako vezan saglasnošću koju daje *većina*. I stoga zapažamo da se u skupinama koje su ovlašćene da delaju na osnovu pozitivnih zakona, gde nikakav broj nije ustanovljen onim pozitiv-

nim zakonom koji ih ovlašćuje, *akt većine* smatra aktom celine koji svako odlučuje, pošto po zakonu prirode i uma sadrži vlast celine.

97. I stoga svaki čovek, saglasivši se sa drugima da sačine jedno političko telo pod jednom vladom, preuzima na sebe obavezu, koju prihvata i svako u tom društvu, da se potčini odluci *većine* i da ona bude za njega konačna; uostalom, ovaj *izvorni ugovor*, kojim se sa drugima sjedinio u *jedno društvo*, ne bi značio ništa i ne bi bio nikakav ugovor ako bi on ostao slobodan i ni pod kakvim drugim obavezama nego što je prethodno bio u prirodnom stanju.¹ Jer, u čemu bi se videla pojava nekog ugovora? Kakva je to nova obaveza ako on ne bi bio više vezan nekim odlukama tog društva nego što sam smatra doličnim, a da se odista saglasio sa tim? Ovo bi još bila ona-ko velika sloboda kakvu je sam imao pre svog ugovora ili koju ima svako drugi u prirodnom stanju, koji može da sebe potčini ili da se saglasi sa nekim aktima društva ako to smatra prikladnim.
98. Jer, ukoliko se *saglasnost većine* u umu ne prihvati kao *akt celine* i nije obaveza za svakog pojedinca, onda ništa drugo sem saglasnosti svakog pojedinca ne može da učini nešto što bi predstavljalo akt celine; ali takvu saglasnost je gotovo nemoguće ikada imati, ako imamo u vidu zdravstvene slabosti i specifičnosti zaposlenja, kada će u izvesnom broju slučajeva, mada u mnogo manjem od onih u državi, mnogi morati da ostanu daleko od javne skupštine. Ako tome dodamo različitost mnjenja i suprotnost interesa, do kojih nužno dolazi u svim skupinama ljudi, onda bi ulaženje u društvo bilo kao Katonovo ulaženje u pozorište,² jedino da bi se opet izašlo. Takvo uređenje kao što je ovo, učinilo bi da moćni Levijatan bude kraćeg veka nego što su najneotpornija stvorenja, i da ne preživi dan u kojem je rođen;³ što se ne može pretpostaviti sve dok ne možemo da smatramo da racionalna stvorenja treba da žele društva i uspostavljaju ih samo zbog toga da bi ih raspustila. Jer, onde gde *većina* ne može da obaveže ostale, tamo ne mogu da delaju kao jedno telo, pa će shodno tome odmah biti opet raspušteno.

¹ Krapnji ishod ovog odeljka, ako ne i njegov smisao i frazeologija, veoma je blizak odeljku Hobsovog *Levijatana*, glava 18, koji je naslovljen »Niko ne može, a da ne učini nepravdu, protestovati protiv ustanovljenja suverena koje je proglasila većina« (str. 156.).

² Uobičajena anegdota o Katonu; Martial, *Epigrammaton*, I, Praef.:
»Cur in theatrum Cato severe, venisti,
An ideo tantum veneras ut exires?«
(»Zašto si, strogi Katone, u pozorište doš'o,
I' si možda samo zato doš'o da bi izaš'o?«)

Ovde se misli na Katona Starijeg (Cato Marcus Porcius, 239.–149. pre. n. e.), koji je bio vojskovođa, pravnik i državnik, i koji je bio poznat po svome strogom moralu. On nije opravdavao pozorišne predstave, pa se zato njegovo dolaženje u pozorište navodi kao ulaženje s namerom da se to učini samo zbog toga da bi se iz njega opet izašlo.

³ I Lok i Hobs bili su saglasni da se odluka većine mora uzeti kao akt celog političkog društva.

99. Stoga se za bilo koje ljude koji su se iz prirodnog stanja sjedinili u *zajednicu* mora pretpostaviti da su svu vlast, nužnu za ciljeve zbog kojih se sjedinjuju u društvo, predali *većini* zajednice, sem ako se nisu izričito saglasili sa nekim brojem koji je veći od većine. I ovo je učinjeno pukim saglašavanjem da se *sjedine u jedno političko društvo*, što je *sav ugovor* koji postoji, ili treba da bude, između pojedinaca koji su stupili u *državu* ili su je stvorili. I stoga ono što započinje i stvarno *uspostavlja neko političko društvo* nije ništa drugo do saglasnost nekog broja slobodnih ljudi, pogodnih za stvaranje većine, da se ujedine i utelove u takvo društvo. I to je ono, i samo ono što je dalo ili može da da *početak nekoj zakonitoj vladi* u svetu.
100. Smatram da se na ovo stavljaju dva prigovora.
Prvo, *da nema primera u istoriji ljudskog društva da su se ljudi, koji su nezavisni i jednaki međusobno, sastali zajedno i na ovaj način započeli i uspostavili vladu.*
Drugo, *po pravu nije moguće da ljudi treba tako da čine, jer, pošto su svi ljudi rođeni pod vladom, treba da se potčine njoj i nisu slobodni da započnu novu vladu.*
101. Dajem odgovor na prvi prigovor. Uopšte ne treba da nas čudi što nas istorija veoma malo izveštava o ljudima koji su živeli zajedno u prirodnom stanju.⁴ Nepogodnosti takvog stanja i ljubav prema društvu i njegovo nepostojanje nisu ranije skupili neki broj ljudi zajedno, već bi se oni odmah združili i sjedinili da su imali nameru da i dalje budu zajedno. Ako ne možemo da pretpostavimo da su *ljudi* ikada bili u *prirodnom stanju*, pošto ne čujemo mnogo o njima u tom stanju, onda možemo isto tako valjano da pretpostavimo da vojnici Salmanasera ili Kserksa nikada nisu bili deca, pošto smo malo čuli o njima dok nisu postali ljudi i uključili se u armiju.⁵ Vlada svuda prethodi svedočanstvima, a književnost se retko pojavljuje među ljudima pre no što se građansko društvo koje dugo traje ne postara preko drugih nužnijih veština za njihovu sigurnost, udobnost i obilje. I tada ljudi započinju da se brinu o istoriji svojih *utemeljivača* i ispituju svoje *poreklo* pošto su već nadživeli sećanje o njemu. Jer, sa *državama* je kao i sa pojedincima — one obično *ne poznaju vlastito rođenje* i *detinjstvo*: i ukoliko nešto znaju o svome *poreklu*, to je zahvaljujući slučajnim svedočanstvima koja su drugi sačuvali. A ona svedočanstva koja imamo o početku nekih političkih zajednica u svetu — izuzimajući političku zajednicu Jevreja, gde se sam Bog neposredno umešao — i koja uopšte ne

⁴ Ovim odeljkom započinje potpuniji odgovor na pitanje o stvarnom postojanju prirodnog stanja, koje je prethodilo uspostavljanju građanskog društva.

⁵ Salmanaser je asirski osvajač koji je vladao oko 1330. pre n. e. i znatno proširio svoje carstvo prema severozapadu. Kserks je bio sin persijskog cara Darija I i nasledio je svoga oca 485. godine pre n. e. Ratovao je sa Greima i bio je poražen 480. pre n. e. u Salaminskom moreuzu.

daju prednost očinskom gospodstvu, sva su ili očigledni primeri takvog početka, kao što sam pomenuo, ili bar sadrže jasne tragove o tome.

102. Čudnu sklonost ka osporavanju očigledne činjenice koja se ne slaže sa njegovom hipotezom pokazuje onaj ko neće da prizna tačnost tvrdnje da je početak Rima i Venecije bio u zajedničkom udruživanju nekolicine ljudi, koji su bili slobodni i nezavisni jedan od drugog, i među kojima nije bilo prirodne nadmoćnosti ili potčinjenosti.⁶ Ako se mogu navesti reči Hozea Akosta, on nam kaže da u mnogim delovima Amerike uopšte nema vlade.⁷ »Postoje velike i očigledne pretpostavke«, kaže on, »da ovi ljudi« govorim o onima iz Perua, »dugo vremena nisu imali ni kraljeve ni države, već su živeli u gomilama, kao što to sada u Floridi čini pleme Čerikanas, oni koji žive u Brazilu i mnogi drugi narodi koji nemaju svoje određene kraljeve, već prema prilici iskrslj u miru ili ratu biraju svoje vojskovođe kako im drago« (I. I. C. 25). Kad bi se reklo da je tamo svaki čovek bio rođen kao podanik svoga oca ili poglavara porodice, već bi bilo dokazano da potčinjavanje, koje je dete dugovalo ocu, nije ometalo njegovu slobodu da se ujedini u onakvo političko društvo kakvo smatra prikladnim. No bilo kako mu drago, očigledno je da su ovi ljudi stvarno bili *slobodni*; i ma kakvu nadmoćnost neki političari sada davali bilo kome od njih, oni sami nisu polagali pravo na to, već su na osnovu saglasnosti svi bili *jednaki*, dok nisu, istom saglasnošću, uspostavili vladara nad sobom. Tako da su i sva njihova *politička društva započela* od dobrovoljnog saveza i uzajamnog sporazuma ljudi, koji su slobodno učestvovali u izboru svojih vladara i oblika vlade.
103. Verujem da su oni koji su napustili Spartu sa Palantusom, što navodi Justin, I. III. C. 4., bili *slobodni ljudi, nezavisni* jedan od drugoga i da su uspostavili vladu nad sobom svojom vlastitom saglasnošću.⁸ Ovdje sam

⁶ Moderni istoričari u stvari osporavaju ovakvo objašnjenje porekla Rima i Venecije, ili bilo koje druge države. Međutim, ovakvo apriorno objašnjenje bilo je logički nužno za predstavnika racionalizma koji je odbacivao ideju o božanskom poreklu vlade, a nije raspolagao savremenim antropološkim i istorijskim znanjem.

⁷ Hoze de Akosta (José de Acosta, 1539? --1600), španski jezuit. Bio je misionar u Peru. Objavio je *Catechism*, prvu štampanu knjigu u Peru. Njegovo najpoznatije delo bilo je *Historia Natural y Moral de las Indias* (Seville, 1590). Lok je koristio engleski prevod Edvarda Grimstona (Edward Grimstone).

⁸ Palantus ili Plantos, a u stvari Falantus, bio je osnivač Tarenta. Tokom prvog mesinskog rata spartanske žene su postale veoma nezadovoljne zbog odsustva svojih muževa, a Spartanci su bili zabrinuti zbog prestanka rađanja dece. Tada su na predlog nekog Aratusa odlučili da pošalju kući jednu grupu krepkih mladih ljudi s namerom da imaju decu sa svim ženama čiji su muževi bili odsutni. Plan je uspeo, ali kada su ova deca poodrasla, rečeno im je da nisu legitimni sinovi i da ne mogu da naslede muževe svojih majki. Prirodno, ti mladići su bili ogorčeni i žestoko su napadali Aratusa koji je predložio takav plan. Aratus im je, međutim, rekao da će se njegov sin Falantus pobrinuti za njih. Stoga su se organizovali kao grupa i nazvali se *Partheniae* (devičanski rođeni), da bi potom, pod vodstvom Falantusa, otplovili u južnu Italiju da osnuju koloniju. Tako je Falantus postao osnivač grada Tarenta.

dao nekoliko primera iz istorije o *ljudima koji su slobodni i u prirodnom stanju* i koji su, pošto su se zajedno susreli, otelovili i *započeli državu*. I ukoliko je nepostojanje takvih primera argument da se dokaže da *vlada* nije tako započela, niti bi mogla tako da *započne*, pretpostavljam da bi borci za očinsko gospodarstvo bolje učinili ako bi ga ostavili samog, nego da ga ističu protiv prirode slobode. Jer, ukoliko mogu da iz istorije pruže tolike primere o *vladama koje su započele* po očinskom pravu — mada u najboljem slučaju nema veliku snagu argument da je po pravu trebalo da bude ono što se i zbililo — mislim da bi im se bez velike opasnosti moglo dopustiti njihovo načelo. No, ukoliko bih mogao da ih u tome posavetujem, rekao bih da bi dobro uradili ako ne bi i suviše mnogo nastojali da prodru u *poreklo vlade*, pošto su one započinjale *de facto*, kako ne bi kod osnivanja većine vlada naišli na nešto što vrlo malo ide u prilog svrsi koju potpomažu i onakvoj vlasti za koju se bore.

104. Ali, da zaključimo: kako je um očigledno na našoj strani, da su ljudi po prirodi slobodni, i pošto istorijski primeri pokazuju da su *vlade sveta*, koje su započete u miru, imale svoj početak zasnovan na toj osnovi i da su bile *stvorene saglasnošću ljudi*, onda može da bude malo mesta za sumnju o tome gde je pravo ili kakvo je bilo mnenje ili praksa ljudi u *pravom uspostavljanju vladā*.
105. Neću osporiti da ćemo, ukoliko gledamo unazad onoliko koliko nas istorija vrati do *porekla države*, obično naći da su pod vladom i upravom jednog čoveka.⁹ I takođe sam spreman da poverujem da je vlada obično započela sa ocem tamo gde je porodica bila dovoljno brojna da bi živela za sebe i ostala i dalje celovita na okupu, ne mešajući se sa drugima, kao što se to često događa onde gde je mnogo zemlje a malo ljudi. Jer, kako je otac po prirodnom zakonu imao istu vlast kao i svaki drugi čovek da kažnjava kako smatra da je dolično bilo koje povrede tog zakona, on je na osnovu toga mogao da kažnjava svoju decu, koja čine prekršaje, čak i onda kada su već postali ljudi, tj. posle njihove maloletnosti; a ona su bila vrlo podesna da se priklone njegovom kažnjavanju i da mu se svojim uslugama sva pridruže protiv prekršio-ca, dajući mu time vlast da izvrši svoju presudu protiv bilo kog prekršaja, i na taj način su ga stvarno učinila zakonodavcem i vladarem nad svima koji su ostali zajedno sa njegovom porodicom. On je bio najpogodniji da uživa poverenje; očinska ljubav obezbeđivala je njihovu svojinu i interes pod njegovim staranjem; a običaj da mu se pokoravaju u svom detinjstvu olakšavalo im je da mu se potčine pre nego bilo kom drugom. Ukoliko su stoga morali da imaju jednoga da njima

⁹ Od ovog odeljka pa sve do II. § 112 Lok ponovo izlaže svoje koncesije patrijarhalnoj vlasti.

upravlja, pošto se vlada teško može izbeći među ljudima koji žive zajedno, ko bi bio tako podesan da bude taj čovek kao onaj ko je njihov zajednički otac, sem ako ga nemarnost, okrutnost ili neka druga mana duha ili tela nisu učinili nepodobnim za to? Ali kada je ili otac umro i ostavio svog najbližeg naslednika koji je manje podesan za vladu zbog nedostatka godina, mudrosti, hrabrosti ili nekih drugih kvaliteta, ili tamo gde se susrelo nekoliko porodica i saglasilo da nastave zajedno — tada su se ljudi bez sumnje koristili svojom prirodnom slobodom da postave onoga koga su smatrali da je najsposobniji i najpogodniji da vlada nad njima. U skladu s ovim nalazimo ljude Amerike, koji su — živeći izvan domašaja osvajačkih mačeva i šireće dominacije dva velika carstva, Perua i Meksika — uživali svoju prirodnu slobodu, mada su se, *caeteris paribus*,¹⁰ obično radije odlučivali za naslednika svog pokojnog kralja: ipak, ukoliko bi videli da je na bilo koji način slab ili nesposoban, oni bi ga zaobišli i postavili bi za svoga vladara najmuževnijeg i najhrabrijeg čoveka.

106. Na ovaj način, čak i ako tragamo za prošlošću onoliko koliko nam sveđanstva daju neko objašnjenje o naseljavanju sveta i istoriji naroda, obično nalazimo da je *vlada* u rukama jednoga. Ipak, to ne ruši ono što tvrdim — naime, da *započinjanje političkog društva* zavisi od saglasnosti pojedinaca da se udruže i stvore jedno društvo; koji, kada su na ovaj način sjedinjeni, mogu da uspostave onakav oblik vlade kakav smatraju da im odgovara. No, pošto ovo može da navede ljude da pogreše i da smatraju da je vlada po prirodi bila monarhijska i da je pripadala ocu, bilo bi možda zgodno da ovde razmotrimo zašto su ljudi obično izabrali ovakav oblik, premda je očeva nadmoć u prvom uređenju neke države mogla da da povoda i da na početku preda vlast u ruke jednoga; ipak je očigledno da nikakav obzir ili uvažavanje očinske vlasti nisu bili razlog za produženje oblika *vlade u rukama jedne ličnosti*, pošto su male monarhije, tj. uglavnom sve *monarhije*, neposredno posle svog nastanka obično, ili bar ponekad, bile *izborne*.
107. Otuda je najpre, na početku, očeva vlada nad njihovim detinjstvom potekla od njega, pošto ih je navikao na *vladu jednog čoveka* i naučio ih da je tamo gde je vršena sa pažnjom i veštinom, sa nežnošću i ljubavlju prema onima koji su pod njom, bila dovoljna da ljudima pribavi i očuva svu političku sreću kojoj u društvu oni teže. Nije bilo čudno što je trebalo da izaberu i da se po prirodi nađu u takvom obliku vlade na kakav su od svog detinjstva svi bili naviknuti, i za koji su iskustvom utvrdili da je ugodan i bezbedan. Ako tome dodamo da pošto je *monarhija* bila jedno-

¹⁰ *caeteris paribus*: pod inače jednakim okolnostima, tj. ako je sve ostalo u redu.

stavna i najočiglednija onim ljudima koji nisu iskusili druge oblike vlade, niti su ih ambicija, ili bezobzirnost gospodarenja naučili da pripaze na prisvajanja prerogative ili neugodnosti apsolutne vlasti, na koje je nasledna monarhija bila sklona da polaže pravo i da im čini — onda uopšte nije čudno što nisu sebe mnogo mučili razmišljanjem o tome kako da ograniče prekomernosti onih kojima su dali vlast nad sobom i uravnoteže vlast vlade tako što bi predavali pojedine njene delove u različite ruke. A nisu ni osećali ugnjetavanje tiranskog gospodstva, niti su im tadašnji običaji, njihovi posedi ili način življenja (koji je pružao malo povoda za pohlepu ili ambiciju) zaista davali povoda da zaziru i da se brane od njega; i stoga nije čudno što su uveli sebe u takav *poredak vlade* koji ne samo što je bio, kao što sam rekao, najočigledniji i najjednostavniji već i najbolje prilagođen njihovom tadašnjem stanju i položaju, kada su imali više potrebu za odbranom od stranih najezda i povreda nego za raznovrsnošću zakona. Jednakost jednostavnog, siromašnog načina življenja, koja je obuzdavala njihove želje u okviru uskih granica male svojine svakog čoveka, sprečavala je sporove, pa stoga i nije bilo potrebe za mnogo zakona da ih rešavaju; i nije nedostajao sudija tamo gde je bilo malo prekršilaca i krivaca. Pa kako se za one koji su tako dobro marili jedni za druge da su se združili u društvo ne može a da se ne pretpostavi da su istovremeno osećali i prijateljstvo i izvesno poverenje jedni u druge, onda su oni više strahovali od drugih nego jedan od drugoga. I stoga nije moglo a da se ne pretpostavi da je njihova najveća briga bila kako da obezbede sebe protiv strane sile. Za njih je bilo prirodno da stave sebe pod takav *poredak vlade* koji bi najbolje mogao da posluži tom cilju, i da izaberu najmudrijeg i najhrabrijeg čoveka da ih organizuje u slučaju ratova i da ih predvodi protiv njihovih neprijatelja, i da u tome prvenstveno bude njihov *vladar*.

108. Stoga vidimo da su *kraljevi* Indijanaca u Americi nešto malo više od *generala u vojsci*, što je još uvek obrazac prvih vekova Azije i Evrope, dok je bilo suviše malo stanovnika za zemlju, a nedostatak ljudi i novca nije dovodio ljude u iskušenje da uvećaju svoje zemljišne posede ili da se bore za veći prostor;¹¹ i mada su oni bezuslovno zapovedali samo u ratu, ipak su kod kuće, u doba mira, imali vrlo malo gospodstvo i veoma umerenu suverenost, pošto je odlučivanje o miru i ratu obično bilo u rukama ili naroda ili saveta, premda sam rat, koji ne dopušta više vladara, po prirodi prenosi komandu u ruke *kraljeve isključive vlasti*.
109. I stoga izgleda da je u samom Izrailju *glavni posao njihovih sudija i prvih kraljeva* bio da budu *vojskovođe u ratu* i predvodnici njihovih voj-

¹¹ Lok je prihvatao Tirelovo uverenje da su vojskovođe često postajale kraljevi, i da je vladavina takvih vojskovođa mogla da bude prelazni period između prirodnog stanja i društva.

ski;¹² što se — pored onoga što je označeno rečima »izlaziti pred njima i dolaziti pred njima«,¹³ što je predstavljalo marširanje napred u rat i povratak kući na čelu svojih snaga — jasno pokazuje u priči o Jeftaju. Pošto su sinovi Amonovi zavojštili na Izrailj, starišine Galadske su u strahu poslale po Jeftaja, koji je bio kopile u njihovoj porodici koje su odbacili, i pogađale se s njim da ga učine svojim vladarem ako bi hteo da im pomogne protiv sinova Amonovih; što su činile ovim rečima: »I narod ga postavi poglavarem i vojvodom nad sobom« (*Knjiga o sudijama*, XII. 11), što je bilo, kao što izgleda, isto što i biti *sudija*. »I Jeftaj bi sudija Izrailju« (*Knjiga o sudijama*, XII. 7), tj. bio je njihov *vrhovni vojskovođa šest godina*. Tako kada Jotam prekoreva Sihemljane zbog obaveze koju su imali prema Gedeonu, koji je bio njihov *sudija* i vladar, on im kaže: »Jer je otac moj vojevao za vas i nije mario za život svoj, i izbavio vas je iz ruku Madijanskih« (*Knjiga o sudijama*, IX. 17). Ništa o njemu nije rečeno sem onoga što je učinio kao *vojskovođa*, i to je odista sve što je nađeno u njegovoj istoriji ili u bilo kojoj istoriji ostalih sudija. A Avimeleh je posebno nazivan *kraljem*, mada je u najboljem slučaju bio samo njihov *vojskovođa*. I kada su sinovi Izrailja, pošto im je dojadilo rđavo postupanje Samuilovih sinova, zaželeli kralja »kao svi narodi, i neka nam sudi car naš i ide pred nama i vodi naše ratove« (*Prva knjiga Samuilova*, VIII. 20), ispunjavajući njihovu želju, Bog kaže Samuilu: »Poslaću k tebi jednoga čoveka..., njega pomaži da bude vođ narodu mojemu Izrailju, i on će izbaviti moj narod iz ruku Filistejskih« (*Prva knjiga Samuilova*, IX. 16), kao da je jedini *posao kralja* bio da predvodi njihove vojske i bori se da bi ih odbranio; i shodno tome Samuilu, prilikom Saulovog proglašenja, sipajući ulje iz uljanice na njega, kaže Saulu: »Nije li te pomazao Gospod nad našljedstvom svojim da mu budeš vođ?«¹⁴ (*Prva knjiga Samuilova*, X. 1). I zbog toga oni koji posle Saulovog svečanog izbora za *kralja* i kad ga je *narod* pozdravljao u Mispu nisu bili voljni da ga imaju za svoga kralja i nisu stajali nikakav drugi prigovor sem ovog: »Taj li će nas izbaviti?« (*Prva knjiga Samuilova*, X. 27), kao da su trebali da kažu: »Ovaj čovek nije pogodan za našeg *kralja*, pošto nema većinu i dovoljnog vođstva u ratu da bi bio kadar da nas brani.« I kada je Bog odlučio da prenese vladu na Davida, to je bilo u ovim rečima: »A sada carstvo tvoje neće se

¹² Za Loka je veoma karakteristično izjednačavanje biblijske istorije sa istorijom primitivnih naroda. Uporedi I, § 158 i vidi II, § 36.

¹³ »Izlaziti pred njima i dolaziti pred njima« — uobičajeni izraz u *Starom zavetu* za predvođenje Izrailjaca u rat; vidi, npr. *Četvrtu knjigu Mojsijevu*, XXVII. 17.

¹⁴ Dok je u Daničićevom prevodu upotrebljen upitni oblik, engleski prevod sadrži potvrđni oblik i doslovno glasi: »Gospod ga je pomazao da bude poglavar nad svojim nasledstvom«, a isti oblik sadrži i naš noviji prevod (Zagreb: »Stvarnost«, 1968) koji glasi: »... da te Jahve pomazao za kneza nad svojom baštinom«.

održati. Gospod je našao sebi čovjeka po srcu svojem, i njemu je zapovjedio Gospod da bude vođ narodu njegovu« (*Prva knjiga Samuilova*, XIII. 14), kao da celokupna *kraljevska vlast* ne bi bila ništa drugo sem da bude njihov *vojskovođa*. I zbog toga kada su *plemena*, koja su ostala verna *Saulovoj porodici* i suprotstavljala se Davidovoj vladavini, došla u Hevron sa rečima pokornosti njemu, ona mu kažu, između ostalih argumenata, da treba da mu se pokore kao svome kralju; da je on u stvari bio njihov *kralj* u Saulovo doba i da zbog toga nemaju drugog izbora sem da ga sada prime kao svoga *kralja*. »I prije, dok Saul bijaše car nad nama, ti si odvodio i dovodio Izrailja; i Gospod ti je rekao: ti ćeš pâsti narod moj Izrailja i ti ćeš biti vođ Izrailju.«¹⁵

110. Stoga bilo da je *porodica* postepeno *prerasla u državu*, a očinska vlast i dalje ostala kod starijeg sina, svako ko je rastao pod njom prećutno joj se pokorio; i pošto njena blagost i jednakost nisu nikoga vređali, svako se prećutno slagao, dok nije izgledalo da ju je vreme potvrdilo i uspostavilo pravo nasleđivanja po običajnom pravu; ili, bilo da su se nekoliko porodica, ili potomci nekoliko porodica, koje su slučaj, susedstvo ili posao doveli zajedno, sjedinili u društvo, potreba za vojskovođom čije bi rukovođenje moglo da ih odbrani od njihovih neprijatelja u ratu i veliko poverenje jednih u druge — koje su nevinost i iskrenost tog siromašnog ali čestitog doba, takvog u kakvom su gotovo svi oni koji su započeli vlade koje su ikad postojale u svetu dali ljudima — doveli su do toga da su prvi začetnici države obično predavali vladu u ruke jednog čoveka bez ikakvog drugog izričitog ograničenja ili sputavanja sem onoga što su prirodna stvari i cilj vlade zahtevali. I ma šta bilo to što je prvi put predalo vladu u ruke jednog čoveka, izvesno je da ona nikome nije poverena a da to nije učinjeno zbog zajedničkog dobra i sigurnosti i radi onih ciljeva u prvom dobu država koje su obično postavljali oni koji su tu vladu imali. I da nisu tako činili, mlada društva ne bi mogla da se održe; bez takvih počima, pažljivih i brižnih za opšte dobro, sve vlade bi pokleknule pod kolebljivošću i slabostima njihovog detinjstva, a princ i narod bi ubrzo zajedno propali.

111. Mada je zlatno doba — pre no što su sуетna ambicija i *amor sceleratus habendi*,¹⁶ te zlokobne požude, dovele ljudske duhove do pogrešnog shvatanja istinske vlasti i časti — imalo više vrline i shodno tome bolje vladare, a isto tako i manje poročne podanike; i premda onda nije bilo *nikakve preterane prerogative* ni na jednoj strani, koja bi ugnjetavala narod,

¹⁵ *Druga knjiga Samuilova*, V. 2.

¹⁶ Ovaj latinski izraz *amor sceleratus habendi* (zločinačka ljubav za posedovanjem) potiče od Ovidija, *Metamorphoses*, I. 131. Pominjanje zlatnog doba uobičajeni je tradicionalni element, i obično se uzima kao opis Lokovog prirodnog stanja.

ni, shodno tome, ona drugoj strani nekog *spora oko privilegije* koji bi umanjio ili ograničio vlast vladaoca,* i na taj način nikakve borbe između upravljača i naroda oko vladara ili vlade; ipak, kada su u potonjim vekovima ambicije i uživanje zadržali i uvećali vlast bez obavljanja dužnosti zbog koje je ona bila data, i kada su potpomognuti laskanjem naučili prinčeve da imaju posebne i odvojene interese od svoga naroda, onda su ljudi otkrili da je nužno da pažljivije istraže *poreklo* i *prava vlade*, pa su tako pronašli načine da *ograniče prekomernosti* i *spreče zloupotrebe* one vlasti za koju su, pošto su je poverili tuđim rukama jedino zbog svog vlastitog dobra, utvrdili kako se koristi da bi im se nanosila šteta.

112. Na ovaj način možemo da vidimo kako je verovatno da su ljudi, koji su po prirodi bili slobodni pa su se vlastitom saglasnošću ili potčinili vladi svojih očeva ili se iz različitih porodica sjedinili da bi stvorili vladu, obično trebalo da predaju *vladu u ruke jednog čoveka* i izaberu da budu pod vođstvom jedne ličnosti, a da pri tom izričitim uslovima toliko ne ograniče ili regulišu njegovu vlast, za koju su smatrali da je dovoljno bezbedna s obzirom na njegovo poštenje i mudrost, mada nikada nisu sanjali da je monarhija *jure divino*,¹⁷ o čemu nikada nismo čuli među ljudima dok nam božanstvo ovog poslednjeg doba¹⁸ to nije obelodanilo, niti su očinskoj vlasti ikad dopustili da ima pravo gospodstva ili da bude osnov svake vlade. I stoga bi gotovo moglo da se pokaže, onoliko koliko nam istorija to osvetljava, da imamo razloga da zaključimo kako su svi miroljubivi počeci *vlade* bili *položeni u saglasnosti naroda*. Kažem *miroljubivi*, pošto ću na drugom mestu imati prilike da govorim o osvajanju, koje neki smatraju načinom započinjanja vlade.

Drugi prigovor; za koji mislim da daje dokaze protiv početka političkih zajednica na način kako sam naveo, je ovaj:

113. *Pošto su svi ljudi rođeni pod bilo kojom vladom, ne može niko od njih da bude slobodan, i da se slobodno zajedno ujedine i započnu novu vladu, ili da ikad budu kadri da uspostave zakonitu vladu.*

Ako je ovaj argument valjan, postavljam pitanje: kako je došlo do toga da su stvorene tolike zakonite monarhije u svetu? Jer, ukoliko neko, po-

* Prvobitno, kada je neka određena vrsta vladanja bila jednom ustanovljena, možda tom prilikom nije ništa dalje bilo pomišljano o načinu vladanja, već je sve bilo prepušteno mudrosti i razboritosti onih koji su trebali da vladaju, dok iskustvom nisu došli do toga da je sve ovo veoma nepodesno, tako da je stvar koju su izumeli kao lek odista samo uvećala ranu koju je trebalo da izleči. Oni su videli da je *življenjem po volji jednog čoveka nastao uzrok svake ljudske bede*. Ovo ih je prisililo da pristanu na zakone u kojima su svi ljudi mogli unapred da vide svoju dužnost i da saznaju kazne za njihovo kršenje (Huker, *Eccl. Pol.* 1. l. sect. 10). Znak za ovaj navod iz Hukerovog dela uno je izdavač. Ovaj citat je već upotrebljen da potkrepi II. § 94.

¹⁷ *jure divino*: po božanskom pravu.

¹⁸ Ovde Lok aludira na Filmerovu patrijarhalnu političku teoriju

lazeći od ove pretpostavke, može da mi pokaže nekog čoveka, u bilo koje vreme, koji je *slobodan* da započne zakonitu monarhiju, ja ću biti obavezan da mu pokažem deset drugih *slobodnih ljudi* koji u isto vreme imaju slobodu da se ujedine i započnu novu vladu pod monarhijskim ili nekim drugim oblikom. Jer, ukoliko neko ko je *rođen pod gospodstvom* drugoga može da bude na ovaj način *slobodan* da bi imao pravo da zapoveda drugima u novom i posebnom carstvu, onda je to dokaz da svako ko je *rođen pod gospodstvom* drugoga može takođe da bude na ovaj način *slobodan*, i može da postane vladar ili podanik posebne odvojene vlade. I tako na osnovu ovog njihovog načela ili su svi ljudi *slobodni*, ma kako da su rođeni, ili pak postoji samo jedan zakoniti princ, jedna zakonita vlada u svetu. A tada nemaju šta da čine sem da nam otvoreno pokažu ko je taj. Kada ovo bude učinjeno, ne sumnjam da će se svi ljudi lako saglasiti da mu iskazuju poslušnost.

114. Premda je dovoljan odgovor na njihov prigovor da se pokaže kako ih on uvlači u iste teškoće kao što to čini onima protiv kojih ga upotrebljavaju, ipak ću se malo kasnije potruditi da otkrijem slabost ovog argumenta.
- »Svi ljudi«, kažu oni, »rođeni su pod vladom i zbog toga ne mogu da imaju slobodu da započnu novu vladu. Svako je rođen kao podanik svoga oca ili svoga princa, pa je zbog toga pod stalnom obavezom potčinjavanja i podaničke poslušnosti.«¹⁹ Očigledno je da ljudi nikada nisu dugovali niti uvažavali neku takvu prirodnu *potčinjenost*, u kojoj *su rođeni*, prema jednom ili prema drugom, koji su ih obavezivali bez njihove vlastite saglasnosti na potčinjenost prema njima i njihovim naslednicima.
115. Jer, nema tako čestih primera u istoriji, kako u erkvenoj tako i u svetovnoj, kao što su primeri ljudi koji su se oslobodili, otkazali svoju poslušnost pravosudnoj vlasti pod kojom su bili rođeni, napustili porodicu ili zajednicu u kojoj su bili vaspitani i *uspostavili nove vlade* na drugim mestima; na osnovu čega su nastajale sve one male države na početku vekova i koje su se stalno umnožavale dokle god je bilo dovoljno prostora, dok jači i srećniji nije progutao slabijeg, a one velike, raspadajući se opet na delove, rastavljale su se na manja gospodstva. Sve ovo predstavlja tako brojna svedočanstva protiv očinske suverenosti i očigledno dokazuje da na početku ljudske ere vlade nije stvorilo prirodno pravo očeva, koje je prešlo na njegove naslednike, pošto, na toj osnovi, nisu mogla da postoje tolika mala kraljevstva; sva su ona morala da budu sa-

¹⁹ Parafraza Filmerovih reči: »Svaki čovek koji je rođen toliko je daleko od toga da je rođen slobodan da samim rođenjem postaje podanik onome ko ga je rodio, pod čijom nadređenošću treba uvek da živi, sem ako na osnovu neposredne božje naredbe ili dopuštenja, ili smrću svoga oca, ne dođe u posed one vlasti prema kojoj je bio podanik.« Robert Filmer. »Directions for Obedience to Government in Dangerous or Doubtful Times«, *Patriarcha and Other Political Works*, Peter Laslett, ed. Oxford, Basil Blackwell, 1949, str. 232.

mo jedna univerzalna monarhija, ako ljudi nisu bili *slobodni da se odvoje* od svojih porodica i vlade — bilo kakva da je ona — koja je bila uspostavljena, i da odu i stvore posebne države i druge vlade onako kako to smatraju doličnim.

116. To je bila praksa sveta od njegovog prvog početka pa do ovoga dana; ni sada nije veća zapreka slobodi ljudi to što su *rođeni u uspostavljenim i prastarim političkim zajednicama*, koje imaju ustanovljene zakone i utvrđene oblike vlade, nego što bi to bile da su bili rođeni u šumama među nespontanin stanovnicima koji su slobodno trčali po njima. Jer, oni koji bi želeli da nas ubede *da samo zbog toga što smo rođeni pod nekom vladom da smo po prirodi njeni podanici* i da više nemamo nikakvo pravo ili izgovor za slobodu prirodnog stanja, nemaju nikakav drugi razlog — navodeći onaj o očinskoj vlasti, na koji smo već odgovorili — da navedu, već samo da je to zbog toga što su naši očevi ili praočevi izgubili svoju prirodnu slobodu i time obavezali sebe i svoje potomstvo na neprestanu pokornost vladi kojoj su sami bili potčinjeni. Istina je da je neko pod obavezom ako je bilo kakvu dužnost ili obećanje preuzeo na sebe, ali *ne može* da na osnovu bilo kakvog *ugovora* na to obaveže i *svoju decu* ili potomstvo. Jer, budući da je njegov sin, kada postane čovek, potpuno slobodan kao i otac, *nijedan akt oca ne može više da oduzme slobodu sina* nego što to može da učini sa slobodom bilo koga drugog. On odista može da napiše uslove pod kojima se može koristiti zemlja koju uživa kao podanik neke države, može da obaveže svoga sina da pripada toj zajednici, ako želi da uživa one posede koji su pripadali njegovom ocu, pošto njegov otac, budući da je to njegova svojina, može da raspolaže ovom imovinom i da je uređuje kako mu je volja.
117. A ovo obično pruža priliku da se pogreši u ovoj stvari; pošto države ne dopuštaju da se odvoji neki deo njihovih gospodstava, niti da ga uživa neko drugi sem onih koji pripadaju njihovim zajednicama, sin obično ne može da uživa posede svoga oca sem pod istim uslovima koje je imao i njegov otac — postajući član tog društva; čime odmah stavlja sebe pod vladu koju nalazi da je tu ustanovljena, onoliko koliko i svaki drugi podanik te države. I budući da je na ovaj način *saglasnost slobodnih ljudi rođenih pod vladom*, koja ih jedino čini njenim članovima, data odvojeno, po redu kako postaju punoletni, a ne zajedno u mnoštvu, ljudi je ne zapažaju i, misleći da uopšte nije data ili da nije nužna, zaključuju da su po prirodi podanici pošto su ljudi.
118. Ali je očigledno da same vlade to shvataju drukčije; one *ne prisvajaju nikakvu vlast nad sinom zbog toga što su je imale nad ocem*; niti smatraju da su deca njihovi podanici na osnovu toga što su to bili i njihovi očevi. Ako podanik Engleske ima dete sa Engleskinjom u Francuskoj,

čiji je ono podanik?²⁰ Nije podanik kralja Engleske, jer mora da ima dopuštenje da može da uživa privilegije podanika: niti je podanik kralja Francuske, jer kako onda njegov otac ima slobodu da ga iznese i vaspitava kako mu je volja? I ko je još smatran *izdajnikom* ili *otpadnikom* ako je napustio zemlju ili ratovao protiv zemlje u kojoj je samo rođen i gde su mu roditelji živeli kao stranci? Otuda je očigledno na osnovu prakse samih vlada, kao i zakona pravog uma, da *dete nije rođeno kao podanik nijedne zemlje ili vlade*.²¹ Ono je pod starateljstvom i vlašću svoga oca dok ne dođe u doba razboritosti; i tada je slobodan čovek koji ima slobodu da sebe stavi pod onu vladu koju sam izabere, da sebe prisajedini onom političkom telu koje želi. Jer, ako sin Engleza, koji je rođen u Francuskoj, ima slobodu i može tako da postupi, onda je očigledno da nije pod obavezom na osnovu toga što je njegov otac podanik ovog kraljevstva, niti je vezan nekim ugovorom svojih predaka. I zašto onda njegov sin ne bi imao, na osnovu istog razloga, istu slobodu, mada je rođen negde drugde, pošto je vlast, koju otac po prirodi ima nad svojom decom, ista bilo gde da su rođena, a spone prirodnih obaveza nisu omeđene pozitivnim ograničenjima kraljevstava i republika.²²

119. Kako je svaki čovek, kao što je to bilo pokazano, *po prirodi slobodan* i pošto ništa nije u stanju da ga potčini nekoj zemaljskoj vlasti sem njegove vlastite saglasnosti, treba razmotriti šta će se smatrati *dovoljnom izjavom čovekove saglasnosti da bi ga učinila podanikom* prema zakonima neke vlade. Postoji uobičajena razlika između izričite i prećutne saglasnosti, koja se odnosi na ovaj naš slučaj. Niko ne sumnja da samo *izričitom saglasnošću* nekog čoveka, koji stupa u neko društvo, taj čovek postaje savršeni član toga društva, podanik te vlade. Teškoća je u tome šta treba smatrati *prećutnom saglasnošću* i u kojoj meri ona obavezuje, tj. u kojoj meri će se za nekoga smatrati da je dao saglasnost i time se potčinio nekoj vladi, kada uopšte nije učinio nikakva izražavanja te saglasnosti. Na ovo kažem da svaki čovek koji ima neki posed ili uživa neki deo gospodstva neke vlade, odista time daje svoju *prećutnu saglasnost*, pa je utoliko i obavezan na poslušnost zakonima te vlade za vreme takvog uživanja, pod bilo kojom vladom da je; bilo da je ovaj njegov posed na zemlji koju on i njegovi naslednici za uvek imaju, ili samo za nedelju dana stanovanja, ili

²⁰ U Lokovo doba, kao i danas, dete britanskog podanika koje je rođeno u Francuskoj bilo je britanski građanin na osnovu akta *De natis ultra mare*, 25, Edvarda VIII. a u pamici od 1627. bilo je odlučeno da su dovoljni bilo otac ili majka.

²¹ Ovo stanovište moderno pravo odbacuje. No kako u Lokovo doba nije bilo zakonom uređenog prava na državljanstvo, on u izvesnom smislu nije grešio kada je ovo tvrdio. Uostalom, on se zalagao za naturalizaciju stranaca na socijalnoj i ekonomskoj osnovi.

²² Ovo je još jedno mesto gde Lok reč *commonwealth* upotrebljava da označi *republiku* da bi je razlikovao od kraljevstva, odnosno monarhije.

da je samo za slobodno putovanje glavnim drumom; u stvari, on doseže onoliko koliko i samo bivstvovanje nekoga u okviru teritorija te vlade.

120. Da bi se ovo bolje razumelo, unesno je uzeti u obzir da svaki čovek, kada se prvobitno pripoji nekoj državi, ovim prisajedinjenjem i sebe njoj takođe priključuje i podređuje zajednici one posede koje ima ili će steći, a koji još ne pripadaju nekoj drugoj vladi. Jer, bila bi direktna protivrečnost da neko stupi u društvo sa drugima radi obezbeđenja i uređenja svojine, a da se, uprkos tome, pretpostavi da njegova zemlja, čija svojina treba da bude uređena zakonima tog društva, treba da bude izuzeta od nadležnosti one vlade prema kojoj je on sam vlasnik zemlje, podanik. Zbog toga istim aktom kojim neko prisajedinjuje svoju ličnost, koja je prethodno bila slobodna, nekoj državi — tim istim aktom takođe joj prisajedinjuje svoje posede, koji su pre toga bili slobodni; i oni postaju, kako ličnost tako i posed, podanici vlade i gospodstva te države sve dok ona postoji. Stoga *ko god* od tada pa nadalje na osnovu nasleđa, kupovine, dopuštenja ili na drugi način *uživa neki deo zemlje*, koji je na ovaj način priključen i pod vladom *te države, taj mora da ga uzme pod uslovom* pod kojim je bio — tj. pod uslovom da se *podredi vladi države* pod čijom je pravosudnom vlašću, onako kako i svaki njen podanik.
121. No, kako vlada ima neposrednu pravosudnu vlast samo nad zemljom i doseže do njenog vlasnika — pre no što on stvarno postane član toga društva — samo ako prebiva na njoj i uživa je, *obaveza potčinjavanja vladi*, pod kojom je svako na osnovu takvog uživanja, *započinje i okončava se sa tim uživanjem*, tako da kad god je vlasnik, koji nije dao ništa sem takve *prećutne saglasnosti* vladi, hoće da prodajom, poklonom ili na drugi način, napusti pomenuti posed, on je slobodan da ode i priključi se nekoj drugoj državi ili da se sa drugima saglasi da započne novu državu, *in vacuis locis*,²³ u nekom delu sveta koji je još slobodan i nezaposednut. Dok međutim onaj ko je jednom stvarnim sporazumom i nekom *izričitom* izjavom dao svoju *saglasnost* da pripada nekoj državi, taj je trajno i neizbežno obavezan da bude i trajno ostane njen podanik i nikad više ne može da opet bude u slobodi prirodnog stanja, sem ako zbog neke nevolje vlada pod kojom je ne dođe do toga da se raspadne, ili mu pak nekim javnim aktom ne uskrati da i dalje bude njen član.
122. Ali potčinjavanje zakonima neke zemlje, mimo življenje i uživanje privilegija i zaštite pod ovim zakonima *ne čini čoveka članom tog društva*; ovo je samo lokalna zaštita i dužna pošta koju duguju svi oni koji, budući da nisu u stanju rata, dođu na teritorije neke vlade na kojima se prostire sila njenih zakona. No ovo ne *čini* više čoveka članom tog društva, stalnim

²³ *in vacuis locis*: na praznim prostranstvima.

pripadnikom te države, nego što bi čoveka učinilo podanikom drugoga u čijoj porodici je našao da je ugodno da neko vreme stanuje, mada bi, dok ostaje u njoj, bio obavezan da se povinuje zakonima i potčini vladi koju tu nalazi. I stoga vidimo da *stranci* ipak ne postaju *podanici ili članovi neke države* time što celog svog života žive pod njenom vladom i uživaju njene povlastice i zaštitu, mada su obavezni, čak i u savesti, da se potčine njenoj upravi onoliko koliko i svaki čovek koji je dobio prava i povlastice stanovanja; no ipak time ne postaju *podanici ili članovi te države*. Ništa ne može da učini čoveka takvim sem njegovog stvarnog stupanja u državu na osnovu pozitivne obaveze i izričitog obećanja i ugovora. To je ono što ja mislim o početku političkih društava i o onoj *saglasnosti koja nekoga čini članom* neke države.